

k n i h y
a s p o l o č n o s ť

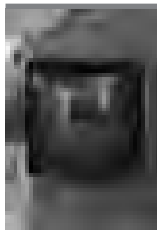
K & S

š t v r t ý r o č n í k

2 5 S k

2 5 K č

5/
2007

Descartovská pasca a Kempelenov Turek
Ambiciózne ciele informačnej spoločnosti

Jozef Tiso a jeho hagiograf
Vojnový prezident ako neohrozený protinacistický a protinemecký odporca

Hudba z videnia
Príťažlivý a pestrý sprievodca hudobníkmi, ale bez hudby

Aféry a afekty
Schnitzler – viedenský bonviván s neutíchajúcim sexuálnym apetítom a pozorovacím talentom

František Gyárfáš:
Descartovská pasca a Kempelenov Turek
3

Ján Blažovský:
Informácie. A čo ďalej?
4

Ivan Kamenec:
Jozef Tiso a jeho hagiograf
5

Štefan Šrobár:
Náboženstvo bez teistov a ateistov
6

Katarína Hradská:
Útek z nenávratna
7

Tünde Lengyelová:
Pravda utopená v krvi
8

Barbara Lášticová:
Viac ako čierna kronika
9

Andrea Šalingová:
Histórie rodu ženskými očami
10

Miroslava Sandtnerová:
Hudba z videnia
11

Lýdia Kokavcová:
Susedov nám určuje televízor
12

Anna Grusková:
Aféry a afekty
13

Ivan Žucha:
Dve tváre filozofovania
14

Ivana Taranenková:
Instantný román o generácii
15

Celoživotní sprievodcovia
Lucie Hurajovej
16

Peter Ros, Berlín, 2006

Spoločnosti AXA dôveruje 64 miliónov klientov,
pretože ich zbavuje zbytočných starostí.

AXA - Finančné zabezpečenie
POISŤOVŇA - DŮCHODKOVÉ FONDY - PODIELOVÉ FONDY

www.axa-sk.com
infolinka:
0850 11 11 22

— a žíte v pohode —

Informácie. A čo ďalej?

Majú všetci občania prístup k informáciám, ktoré žiadajú alebo potrebujú? Ak majú tento prístup, rozumejú daným informáciám? Ak im rozumejú, vedia ich vo vhodnej chvíli použiť? Tieto otázky, respektíve odpovede na ne, sa stali v priebehu posledných rokov kľúčovými v oblasti sociálnej stratifikácie.

Schopnosť používať informácie stojí za vytváraním nových sociálnych nerovností. Vznikajú nové elity symbolických analytikov (termín zaviedol Robert Reich), ľudí disponujúcich kvalifikáciou umožňujúcou im prácu so symbolmi. Ďalšiu elitnú skupinu tvoria znalostní pracovníci. Tento pojem sa pripisuje Petrovi Druckerovi a zdôrazňuje špecializované znalosti súvisiace so spracovaním informácií. Na druhej strane aj v znalostnej ekonomike budú existovať ľudia postihnutí rôznymi typmi sociálnej exklúzie. Medzi negatívne aspekty tohto vývoja bude patriť vytvorenie enkláv informačnej chudoby.

Ak sú zamestnanci odmeňovaní predovšetkým podľa informačných zručností, potom by sa mala podpora nezamestnaných uberať smerom zvyšovania kvalifikácie. No ani práca s informáciami nemusí poskytovať priestor na seba-realizáciu, kreativitu a uspokojenie z práce. Za variáciu pásovej výroby môžeme považovať rôzne zákaznícke centrá a takzvané call centrá nadnárodných spoločností slúžiace na poskytovanie „informačných“ služieb klientom. Vysoká fluktuácia na týchto pracovných miestach je ukazovateľom svedčiacim o ich nízkej príťažlivosti.

Pavol Rankov vo svojej knihe Informačná spoločnosť uvádza ohromujúci údaj, odvolávajúci sa na štatistiku UNESCO: „Roku 1800 bolo vydávaných sto titulov časopisov, roku 1850 asi tisíc titulov, roku 1900 asi 10 000 titulov a roku 2000 to bolo presne 988 969 titulov.“ Vyvstala z toho kríza, informačná preťaženosť, neschopnosť spracovávať údaje, nemožnosť kontrolovať kvalitu informácií.

Ako píše František Gyárfáš na inom mieste v tomto čísle K&S: „Čo spôsobilo ozajstnú revolúciu, rozvrátilo základy existujúceho poriadku, prinieslo zmenu paradigmy a zmenilo svetovú spoločnosť na spoločnosť informačnú, bola schop-

ňujú v historicky novom prostredí – kyberpriestore. Objavujú sa nové formy sociálnych vzťahov vo virtuálnych komunitách, napríklad zvyšovanie karmy tvorcom blogov, rôzne formy hodnotenia a vytvárania hierarchie v diskusných fórach, to všetko v úplnej anonymite virtuálneho priestoru. Sloboda vyjadrovania je mimoriadne citlivá oblasť a diskusie o nej sa môžu uberať napríklad aj smerom k etikete blogov a odporúčaní zamestnávateľov svojim zamestnancom, o čom môžu a o čom už nemôžu písať, ak sa vyjadrujú k svojej práci.

Objavujú sa nové formy sociálnych vzťahov vo virtuálnych komunitách, napríklad zvyšovanie karmy tvorcom blogov, rôzne formy hodnotenia a vytvárania hierarchie v diskusných fórach, to všetko v úplnej anonymite virtuálneho priestoru.

Kultúrny rozmer informačnej spoločnosti v sebe nesie obrovské riziko. Je ním strata pamäti. Kultúrne artefakty čaká osud polotovarov určených na okamžitú spotrebu, pretože na sklade sú už nové, čerstvo recyklované. Pre orientáciu v širokých oblastiach poznania je dôležité objavovať súvislosti a vytvárať komplexný obraz. To môže byť čoraz ťažšie. Priemysel zábavy sa niekedy nazýva aj priemyslom zabudnutia. Tak ako dochádzalo

v minulosti k páleniu kníh, k tejto genocíde poznania dochádza aj v súčasnosti, paradoxne i k ignorovaniu, prípadne povrchnému sledovaniu obrovských informačných tokov.

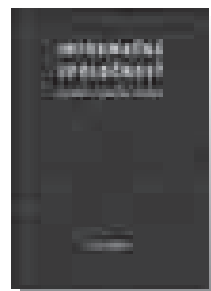
Kultúrne hodnoty informačnej spoločnosti sú blízke rôznym druhom relativizmu a hodnotovému eklekticismu. Pravda sa stáva ťažko definovateľným pojmom. Svoju úlohu zohrávajú aj médiá, nevyváženost informovania, ideologické zdôrazňovanie vybraných faktov. Nové objavy vo vede popierajú predchádzajúci poriadok, ale ne-

dokážu ponúknuť nový. V tomto vákuu v rámci spoločenského poriadku sa mimoriadne darí nielen sektám a zhubným kultom, ale napríklad aj počítačovým subkultúram a novým sociálnym hnutiam, hackerom a technoanarchistom, ktorí sa svojimi počítačovými zručnosťami a extrémne slobodným prejavom vysmieľujú strnulým štátnym inštitúciám prostredníctvom činov hraničiacich a nezriedka prekračujúcich platné zákony.

Pravdepodobne najtypickejším artefaktom informačnej spoločnosti sa stane elektronická kniha. Pod prezentáciou poznania v elektronickej knihe si môžeme predstaviť jej široké možnosti: zvukový sprievod, animácie, grafy a hypertextové prepojenie je iba časť možností využívania elektronickej knihy. Pozoruhodné sa môže ukázať aj samotné ovplyvňovanie textu čitateľom. V súčasnosti na internete existuje niekoľko románov, ktoré majú desiatky autorov píšucich pokračovanie textu, pričom o tom, ktorý text sa použije, sa rozhoduje hlasovaním. Zaujímavým aspektom elektronickej knihy môže byť komunikácia medzi čitateľom a distribútorom. Ak sa totiž budú elektronicke knihy predávať prostredníctvom internetu, tak vydavateľstvá môžu aplikovať marketingovú metódu takzvaného volania domov (phoning home), čo sú programy na zisťovanie nákupných návykov. Kupujúci (čitateľ) takto nevedomky poskytuje údaje slúžiace na marketingové ciele. Táto sporná metóda sa už v súčasnosti využíva niektorými firmami predovšetkým na odhaľovanie CD kópií, ale jej využitie je omnoho širšie.

Kniha Informačná spoločnosť je zaujímavý úvod do danej problematiky vo všeobecnosti. Verejnosť by určite ocenila aj vznik podrobnejšej štúdie so zameraním na Slovensko.

Ján Blažovský

- ▲ Pavol Rankov
- ▲ Informačná spoločnosť. Perspektívy, paradoxy, problémy
- ▲ L.C.A. Levice 2006
- ▲ 176 strán
- ▲ 199 Sk

Priemysel zábavy sa niekedy nazýva aj priemyslom zabudnutia. Tak ako dochádzalo v minulosti k páleniu kníh, tejto genocíde poznania, dochádza v súčasnosti, paradoxne, aj k ignorovaniu, prípadne povrchnému sledovaniu obrovských informačných tokov.

nosť počítačov s informáciami aktívne a samostatne pracovať.“ Ľudia naprogramovali roboty, aby za nich triedili, klasifikovali a distribuovali informácie, ktoré si sami nie sú schopní usporiadať a zapamätať.

Preťaženosť nachádzame vo všetkých oblastiach života. Objavujú sa nové formy závislosti, napríklad od hrania počítačových hier, písania e-mailov, od chatovania. Všetky spomínané činnosti sa uskutoč-

Peter Ros, z cyklu Fotografi, 2003 – 2007

Útek z nenávratna

- ▲ Rudolf Vrba
- ▲ Útek z Osvětimi
- ▲ Preklad Iva Hrdličková, Tomáš Pěkný
- ▲ Sefer 2007
- ▲ 433 strán
- ▲ 449 Sk

Keď za slovenského štátu legítimná vláda deklarovala svoju vôľu (odhodlanie, nevyhnutnosť, životnú potrebu) riešiť židovskú otázku po kresťansky, tisíce slovenských Židov si balili päťdesiatkilovú batožinu, aby sa (nedobrovoľne) vydali na cestu na východ, do svojich nových domovov.

Čo všetko o deportáciách vedeli alebo prinajmenšom aspoň tušili najvyšší predstavitelia židovskej komunity? Varovali svojich bratov a sestry pred nebezpečenstvom deportácií? Mohli niečo urobiť, aby sa vyvážanie Židov skončilo alebo aspoň prerušilo?

V poľských getách a táboroch sa mali naučiť pracovať. Vtedajšia propaganda verejnosti usilovne masírovala mozgy o tom, že Židia majú obe ruky ľavé a je teda načase, aby sa chopili lopaty a aby pochopili, že Arbeit macht frei. Obdivovatelia vodcu nemeckého národa i najmocnejšej zo všetkých ríš (a nielen tí, čo nosili gardistické uniformy) sa bali do prs: tým, že sa zbavíme Židov, dáme im predsa slobodu! Spokojní budú oni a spokojní budeme aj my! „Národu nedám zahynúť pre židovskú pospolitost. Mne je národ viac ako Židia...“ – vyhlasoval kňaz a prezident Jozef Tiso dávno pred tým, ako gardisti začali vhaňat Židov do dobytých vagónov.

V Osvienčime (a aj v iných lágroch) nebolo pre väčšinu z nich veľa času na prácu. Len tí zdatnejší, ktorí mali šťastie, keď im ruka esesáka ukázala povinný smer vpravo, navliekli na seba mundúr plný vši a premenili sa na číslo. Stratili svoje meno, identitu, ktorá im bola vlastná, odtrhli sa od rodín, stali sa otrokmi, ktorých nemala práca oslobodiť, ale zlikvidovať. A napokon ich čakala smrť v plynových komorách.

Už toľkokrát som písala o tom, ako človek v koncentračnom tábore stratil sám seba a čo všetko robil, len aby si zachránil predovšetkým svoju vlastnú kožu! Vždy ma pomyslenie na to provokuje. Núti ma premýšľať, ponoriť sa do psychiky človeka, aby som sa, bohvie po koľkýkrát, v tichu vlastného pohodlia presvedčila o tom, o čom som už dávno presvedčená: človek nemal v lágri s človekom nič spoločné. Akokoľvek to znie tvrdo a cynicky, ale v živote vyhrávajú silnejší. Vždy to tak bolo a vždy to tak aj bude. Kto je silný, nielen fyzicky, ale aj psychicky, vyhráva a za sebou necháva slabších. Táto filozofia platila aj v takých extrémnych podmienkach, aké panovali v koncentrákoch.

Načo však znova spomínať, otvárať rany, ktoré sa aj tak nikdy nezahojia!? O tých hovorme, ktorí akoby zázrakom prežili úteky spoza ostnatých drôtov, aby zachránili ostatných. Poľské pramene hovoria, že spomedzi státisícov osvienčimských väzňov sa našlo 667 tých, ktorí sa z Osvienčimu dali na útek. Vyše 250 z nich za svoju odvahu zaplatili životom a o zvyšných sa nezachovala žiadna vierohodná zmienka. Dvaja slovenskí Židia sa svojím útekom z tábora smrti zapísali do dejín.

Siedmeho apríla 1944 o pol deviatej ráno sa rozniesla po Osvienčime správa, že utiekli dvaja väzni. Boli to Alfréd Wetzler, narodený 10. mája 1918 v Trnave, deportovaný do tábora 13. apríla 1942, a Walter Rosenberg, narodený 11. septembra 1924 v Topoľčanoch, ktorý bol deportovaný 30. júna 1942 najskôr do Majdanku a odtiaľ po niekoľkých týždňoch do Osvienčimu. Obaja sa poznali už z Trnavy. Každý z nich bol iný, a práve to ich spájalo: Wetzler, o šesť rokov starší od Rosenberga, bol rozvážny, kládol dôraz na slová, Rosenberg bol dynamický a rád rečnil. V Osvienčime sa ich cesty znova spojili. Neboli to však už ľudia, ale iba čísla. Jednému z nich vytetovali na ruku číslo 29 162 a druhý bol označený pod číslom 44 070. Stali sa však prominentnými väzňami, čím sa vyhlili istej smrti. V evidenčnom oddelení tábora, kam boli pridelení, sledovali mechanizmus vraždenia. Zhotovovali štatistiku o pohybe väzňov, sledovali ich od selekcie až po ich zavražde-

pátranie, obaja sa ešte skrývali v provizórnej skrýši pod hromadou dreva. Boli dômyselne maskovaní. Pomohli im pritom spoluväzni – ich skrýšu poliali naftou a po okolí rozsykali tabak, takže ich nevystopovali ani strážne psy. Svoj úkryt opustili až po troch dňoch, keď sa vydali smerom na Slovensko.

Správa Wetzlera a Vrba je dodnes vierohodným zdrojom popisujúcim extermináčny mechanizmus, ktorý objasňuje metódy priemyselného vyvražďovania Židov.

Desať dní sa pretĺkali, pokým prekročili slovensko-poľské hranice.

V Žiline, kde sa ich ujali ich židovskí druhovia, obaja utečenci spísali svoje svedectvo do podoby rozsiahlej správy. Do detailov popisovali vraždiaci mechanizmus, ktorý pripravil o život milióny Židov. Podrobne opísali osvienčimský tábor, jeho jednotlivé zariadenia, selekcie, ktoré určili, kto pôjde okamžite do plynu a koho zlikviduje otroká práca, opísali systém vraždenia fenolovými injekciami, strieľaním i v plynových komorách. V popisovaní obľudnosti osvienčimského zločinu používali argumenty, ktoré doplnili grafmi a štatistikou zhotovenou na oddelení, kde pracovali. Správa nemala byť iba historickým dokumentom. Mala varovať ostatných Židov (rozumej maďarských) a vyburcovať ich k tomu, aby sa vzpriečili osudu, ktorý im bol nanútený. No tí, ktorým bola určená, prijali ju nielen s rozhorčením, ale aj s nedôverou.

Toto konštatovanie ma znova uvádza do strehu. Nepochybujem o tom, že spolu so mnou sa mnohí pýtajú, čo všetko sa v čase úteku dvoch slovenských osvienčimských väzňov vedelo o deportáciách, resp. o osude tých, ktorých sa slovenský štát neospravedlilným spôsobom zbavil. Anglický

historik John S. Conway v knihe o tom, ako Vrba utiekol z Osvienčimu, píše, že dva týždne po svojom úteku z tábora sa obaja muži dostali úspešne do Žiliny, kde ich okamžite vypočuli miestni predstavitelia židovskej rady (rozumej Ústredne Židov, čo je malý, ale dosť podstatný rozdiel – pozn. autorky K.H.), ktorí pochopili závažnosť ich svedectva a povolali z Bratislavy národných vodcov (akíže sú to? – K.H.) Oskara Neumanna, inžiniera Oskara Krasňanského a Erwina Steinera, aby sa pripojili k vypočúvaniu. Vedúci židovskí predstavitelia boli najskôr k ob-

issmandel a iní) mali už v júni 1942 správy o tom, že slovenskí Židia boli v plynových komorách zavraždení tesne po tom, ako prišli do Osvienčimu. (Konštatovanie Conwaya, že vedúci židovskí predstavitelia sa o zverstvách Osvienčimu dozvedeli až z rozhovoru s utečencami teda neobstojí.) Až neskoro však prišli na to, že nemecký poradca si zo Židov spravil dobre platený kšeft, keď si nechal za svoje služby o zastavení deportácií zaplatiť. Bolo to obrovské ponaučenie, za ktoré sa draho zaplatilo. Práve preto bola pre vedúcich židovských funkcionárov správa Wetzlera a Vrba tou najnaliehavejšou výzvou, aby sa skončilo s priemyselným vraždením Židov v plynových komorách. Pri písaní správy obaja utečenci upustili od korektúr rôznych hodín aj minút boli vzácné a strata času by mala nedozierne následky. Paradoxom však je, že maďarskí predstavitelia podzemnej záchranej organizácie, ktorí už šesť týždňov rokovali s Eichmannom o podobe riešenia židovskej otázky, sa rozhodli brzdiť publicitu tejto správy. Tragédia maďarských Židov krátko na to vyvrcholila.

Kniha Rudolfa Vrba o Osvienčime nie je jedinou knihou, ktorá podrobne opisuje genocídu odohrávajúcú sa v poľských koncentračných táboroch. (Alfréd Wetzler pod pseudonymom Jozef Lánik už v roku 1945 napísal knižôčku Osvienčim – hrobka štyroch miliónov ľudí a v dvoch vydaniach vyšla aj jeho kniha Čo Dante nevidel.) Avšak správa Wetzlera a Vrba je dodnes vierohodným zdrojom popisujúcim extermináčny mechanizmus, ktorý objasňuje metódy priemyselného vyvražďovania Židov. Až príliš zjednodušene povedané – je to svedectvo, že plynové komory skutočne existovali. Keď som v knihe listovala, znova mi napadlo, že ešte stále je dosť takých, ktorí vykrikujú, že plynové komory neexistovali a že v nich teda nemohli byť povraždení milióny Židov. Odpoveď je jasná. Preto má útek oboch slovenských Židov z nenávratna nesmierny význam. Preto má táto kniha nadčasovú hodnotu.

Katarína Hradská

Peter Ros, Bez názvu, 2005

Pravda utopená v krvi

40 stranách čítania zahodila. Z tohto dôvodu teraz neviem, či k vtedajším absurditám pridal aj nejaké nové alebo ich vydal bez zmeny, aby sa mohol zviezť na reklamnej kampani filmu Juraja Jakubiska.

Zločinnosť Alžbety Báthoryovej sa nezakladá na vraždení a mučení nevinných dievčat, ale v mätení mysle slaboduchých autorov. Eklatantným príkladom je práve toto dielko, ktoré sa jeho tvorca snaží predať ako historickú rekonštrukciu udalostí na prelome 16. a 17. storočia. V závere svojho „faktografického“, ale v skutočnosti skôr fantazmagorického úletu uvádza ako zdroj svojich „poznatkov“ niekoľko archívnych dokumentov, o ktorých nepochybne vie len z útlej publikácie Jozefa Kočiša. Mimochodom, jediné pasáže, ktoré majú aký-taký zmysel, sú tie, ktoré od Kočiša poopisoval. Aj v literatúre je dosť pozadu, niekde na prelome 19. a 20. storočia, rozhodne však pozná všetky fámy, hororovo-pornografické rozprávky a pletky, čím pochybnejšie, tým lepšie.

boli úchylní a perversní. Čierne ovce (normálne alebo nedajbože rovno pozitívne zapísané v dejinách) pre istotu vynecháme, lebo kazia celkový obraz. Fámy a jednotlivcov tiež dobre skrížime, niekoľko zvrhlíkov dodáme podľa fantázie a ak k nejakej kuriozite nevieme priradiť osobu, stačí napísať len Báthory. Nádasdyovcom pridáme neexistujúcu sestru a zlej svokre desať rokov života, aby mala dosť času trýzniť svoju nevestu skladaním bielizne do úhladných komínkov. Vymyslíme si a podľa potreby prikrášlime vojenské a politické dejiny doby, čím vytvoríme zdanie, že o období raného novoveku niečo vieme (aj keď nás možno prezradia drobnosti, ako napr. postavenie barónov a sedliakov na jednu úroveň v kategórii nižšia šľachta). No a potom túto masu už len dochucujeme tým, čo sa nám v hlave urodí. Pre pikantnosť dáme voľný priebeh svojej trochu bizarnej sexuálnej fantázií a pre dodanie krásnej červenej farby dolejeme neobmedzené množstvo krvi, podľa možnosti panenskej.

ného stavu hlavnej hrdinky s opisom záchvatov a ich následkov. Zaujímavý je stredoveký spôsob, ako sa stať z brunetky blondínou pomocou slnka. Nemôžem nespomenúť povestnú železnú

hodnotenie Nižnanského ľudového románu je už naozaj na zaplakanie. Vyčíta mu omyly a fabulovanie, a opravuje vlastným fantazírovaním a nezmyslami. K najexpresívnejším patrí zamurovanie Alžbety (oproti podzemnému žaláru Nižnanského), jej hermetická izolácia bez svetla, kúrenia, len s minimálnym množstvom vzduchu, potravy a vody. Po čase sa tam pre výkaly už ani ona nezmestila a predsa prežila takmer štyri roky.

Opisy beštiálnych mučení, fiktívnych interiérov, odevov či používaných predmetov pôsobia síce fascinujúco, len človek nesmie ani tušiť, že sú to vykonštruované bludy. Nedá sa nespomenúť povestná železná panna, ktorú Báthoryčka získala z brunsvikovského kaštieľa v Dolnej Krupej, ktorý začnú stavať päťdesiat rokov po jej smrti.

pannu, ktorú Báthoryčka získala z brunsvikovského kaštieľa v Dolnej Krupej, ktorý začnú stavať päťdesiat rokov po jej smrti. Nie celkom som pochopila autora, keď odmietol názor Joža Nižnanského, že by zlopestný Ficko bol telesne postihnutý, keď súčasne tvrdí, že bol telesne postihnutý (to je fakt zo strán 75 a 77). Je však podivuhodné, keď v čase všeobecne dostupných informácií na internete niekto nie je schopný overiť si miestne názvy alebo aspoň cudzie slová: jedna z mnohých perál je obrázok na strane 132. Turko-bijcu Františka Nádasdyho tu supluje jeho pravnučik, čo je zrejme aj z jeho oblečenia z 18. storočia. Pre autorovo dozvedanie: veduta je obrázok mesta alebo hradu, vyobrazenie osoby sa nazýva portrétom. Keby však toto bol ojedinelý prešľap...

Bednařík interpretuje dokumenty, ktoré v živote nevidel (lebo neexistujú) tak, aby sa hodili do jeho koncepcie, pričom takmer na každej strane tresne takú hlúposť, že to až zabolí. Jeho

Vyvrhnutím diela je autorova nočná návšteva Čachtického hradu v spoločnosti paranormálneho média. Fakt, že pred výstupom strávili niekoľko hodín v pohostinskom zariadení, však trochu znižuje vierohodnosť príbehu. Zrejme tamojšie posedenie a následné vidiny oboch presvedčili, že to, čo v knihe popísal, je založené na pravde. Škoda len, že nezverejnil priamy rozhovor svojho „médiá“ s Báthoryčkou, čo som popravde po tom všetkom dychtivo očakávala. Možno v treťom vydaní...

Aby sa však autor necítil dotknutý kritikou svojej dlhoročnej práce (založenej podľa jeho slov na dôslednej teoretickej príprave), určite sa prihovorím aj za jej ocenenie. Najprv však musí byť vypísaná cena za najväčší paškvil v oblasti literatúry faktu, v tejto kategórii bude určite horúcim favoritom. Škoda len, že sa vydaním takéhoto odpadu blamovalo vydavateľstvo.

Tünde Lengyelová

▲ Tomáš Bednařík
▲ Čachtická pani.
▲ Dábel s tváří anděla
▲ XYZ 2006
▲ 300 strán
▲ 386 Sk

Ešte nedávno som si naivne myslela, že ma už nič horšie ako knihy Andreja Štiavnického v živote nepostretne. Hlboko som sa však mylila. Ak platí, že ešte nikdy nebolo tak zle, aby nemohlo byť horšie, tak je to tu: takmer 300 strán hlbokých nezmyslov, do neba volajúcich hlúposť a trestuhodných zavádzaní v podaní českého polyhistora Tomáša Bednaříka.

Autor, ktorý je podľa svojej doterajšej bibliografie znalcom rock and rollu, amerických Indiánov, záujmov kladenských kovorobotníkov a Draculu, už druhýkrát venoval svoju pozornosť Alžbete Báthoryovej. Prvé vydanie jeho bestselleru som svojho času asi po

Zločinnosť Alžbety Báthoryovej sa nezakladá na vraždení a mučení nevinných dievčat, ale v mätení mysle slaboduchých autorov. Eklatantným príkladom je práve toto dielko, ktoré sa jeho tvorca snaží predať ako historickú rekonštrukciu udalostí na prelome 16. a 17. storočia.

Z týchto biednych ingrediencií potom autor urobil knihu. Kto by to tiež chcel skúsiť a nevedel, ako na to, tak asi takto: Najprv dobre premiešame genealogické údaje o rode Báthoryovcov, aby sme dokázali, že všetci

Opisy beštiálnych mučení, fiktívnych interiérov, odevov či používaných predmetov pôsobia síce fascinujúco, len človek nesmie ani tušiť, že sú to vykonštruované bludy. Rovnako fundované sú aj siahodlhé analýzy dušev-

Peter Ros, z cyklu Fotografi, 2003 – 2007

Viac ako čierna kronika

Hlavnou tézou *Politiky kolektívneho násilia* je, že rozličné podoby násilných interakcií vznikajú na základe kombinácie rôznej miery významnosti (spôsobených škôd) a rôznej miery koordinácie medzi aktérmi. Vysoko koordinovanými aj poškodzujúcimi sú násilné rituály (napr. lynčovanie alebo niektoré konflikty športových fanúšikov) a koordinovaná deštrukcia, v ktorej sa angažujú osoby a organizácie špecializované na násilie (napr. vojna alebo niektoré druhy terorizmu). Najnižšia miera koordinácie, ale významná miera poškodenia charakterizuje bitky (keď v pôvodne nenásilnom zhromaždení začnú na seba útočiť najmenej dve osoby). Vysoká koordinácia s relatívne nízkou mierou poškodenia je typická pre prerušené vyjednávania, keď sa násilím často len hrozí (napr. demonštrácie). Oproti tomu všetkému stojí individuálna agresia, pri ktorej síce miera poškodenia môže byť vysoká, ale nevyžaduje nijakú koordináciu (napr. napadnutie). Tieto zdanlivo nesúrodé prejavy násilia sa podľa Tillyho čiastočne prekrývajú, môžu vyústiť jeden do druhého a spájajú ich podobné príčiny a procesy, ktoré sa rôzne kombinujú.

spája do vln, ktoré sú oddelené obdobia málo násilnej alebo úplne nenásilnej interakcie. Na výkyvy medzi násilím a nenásilím významne vplyvajú aj zmeny vo vnímaní hraníc medzi skupinami, medzi „nami“ a „nimi“. K aktivácii hraníc, ktorá môže potenciálne viesť ku kolektívnemu násiliu, dochádza prostredníctvom mechanizmu sprostredkovania – väčšinou treťou stranou alebo skupinkami aktivistov pochádzajúcimi z jednej z dvoch kategórií. K násiliu niekedy vedie aj absencia stabilizujúcich tretích strán (napr. dedinskí starešovia či iné authority), ktoré by aktiváciu hranice medzi skupinami neutralizovali.

Na tejto knihe považujem za najzaujímavejšie to, že autor ilustruje svoje tézy obrovským množstvom príkladov získaných z rozličných zdrojov: archívov, historických kníh, dobovej tlače, oficiálnych štatistik z rôznych období dejín a z rôznych kútov sveta atď. Ale to množstvo v čase a priestore priamo nespojitých príkladov je, podľa môjho názoru, zároveň aj slabosťou knihy. Autorovým tézám síce má pridávať na dôveryhodnosti, ale je málo systematické v tom zmysle, že nedostatočne jasne

li (napríklad nerozumiem, prečo Tilly pochody Oranžistov v Severnom Írsku považuje za prípad koordinovanej deštrukcie, keď, podľa môjho názoru, sú skôr dokonalým príkladom násilného rituálu). K zmätenému pocitu z čítania pravdepodobne prispieva aj to, že Tilly čitateľom – nehistorikom neposkytuje dostatok informácií ni, aby jednotlivé udalosti či epizódy mohli do dôsledkov pochopiť, dokonale ich zasadiť do konkrétneho historického a spoločenského kontextu. Zároveň však čitateľom nedá vydychnúť.

Autor ilustruje svoje tézy množstvom príkladov získaných z rozličných zdrojov. Ale to množstvo v čase a priestore priamo nespojitých príkladov je zároveň aj slabosťou knihy. Nedostatočne jasne ukazuje prechody od jedného „typu“ kolektívneho násilia k druhému, od násilia k nenásiliu a od individuálne vykonávaného konania ku konaniu výsostne kolektívnemu.

Na základe vyššie uvedeného je očividné, že násilie vo veľkom meradle nemožno vysvetľovať cez sumu „zlých vlastností“ či „násilníckych sklonov“ jednotlivcov, ktorí sú v ňom zaangażovaní. Myslím si však, že rozhodne netreba rezignovať na uvažovanie o tom, aké individuálne pohnútky alebo predpoklady vedú ľudí k tomu, aby sa na kolektívnom násilí zúčastňovali (pokiaľ, pravda, majú možnosť voľby a nie sú v bezprostrednom ohrození života), ako je možné, že niektorí ľudia sa napr. v davovej situácii dajú strhnúť skôr než

iní, že ľahšie podľahnú deindividuácii. Takisto si možno položiť otázku, čo sa psychologicky deje s ľuďmi vtedy, keď sa prejavy kolektívneho násilia stanú súčasťou ich každodennosti do takej miery, že im už – aspoň zdanlivo – nevenujú pozornosť (ako sme to mali možnosť s kolegami zažiť v Belfaste, kde pred obchodným domom v centre mesta odrazu prudko zastalo obrne-

né auto, z ktorého vyskočili po zuby ozbrojení kukláči v čiernom, ale nezдалo sa, že by sa ktokoľvek okrem nás – cudzincov prelakol či aspoň nad tým pozastavil).

Čítanie *Politiky kolektívneho násilia* je síce neradostné, ale poučné, najmä z hľadiska naznačeného vzťahu medzi mierou demokracie v krajine a schopnosťou vládnuť. Najlepšie to v závere knihy vyjadruje sám Charles Tilly hovoriac, že kolektívne násilie sa „vynára z premenlivosti kolektívneho presadzovania požiadaviek a zápasov o moc. Neustále sa prepletá s nenásilnou politikou, systematicky sa rozni s politickými režimami a mení sa v dôsledku v podstate rovnakých príčin, aké pôsobia v nenásilných zónach kolektívneho politického života. Ak pochopíme tieto príčiny, pomôže nám to minimalizovať poškodenia, ktoré si ľudia navzájom spôsobujú. V našej násilnej dobe obhajcovia nenásilného politického zápasu potrebujú všetku pomoc, akú len môžu dostať.“

Barbara Láštiová

- ▲ Charles Tilly
- ▲ *Politika kolektívneho násilia*
- ▲ Preklad Jana Ogrocká
- ▲ Slon 2006
- ▲ 278 strán
- ▲ 471 Sk

V médiách sa v podstate každodenne stretávame s obrazmi viac či menej koordinovaného a ničivého kolektívneho násilia, či už sú ním vražedné útoky v Iraku alebo, ak chceme zostať v Európe, nedávne protestné reakcie na zvolenie Nicolasa Sarkozyho za prezidenta v uliciach francúzskych miest, či zásah slovenskej polície proti ekologickým aktivistom protestujúcim proti ťažbe dreva v Tichej a Kôprovej doline. Charles Tilly, profesor sociológie na Kolumbijskej univerzite, vo svojej knihe skúma príčiny podobného konania. Nehľadá ich však na úrovni jednotlivcov a ich špecifických pohnútok konať násilne ani na úrovni „kultúry“ či „náboženstva“, ale predovšetkým na úrovni vzťahov a interakcií v rámci spoločnosti. Za prejavy kolektívneho násilia považuje také situácie, kde dochádza k sociálnej interakcii, ktorá bezprostredne fyzicky poškodzuje osoby alebo veci a na ktorej sa podieľajú najmenej dve osoby. Kolektívnym násilím teda nie je čisto individuálne konanie, spôsobenie nemateriálnej ujmy, nehody, ani také procesy, ktorých škodlivé účinky sa prejavujú až po dlhšom čase a sú nepriame (napríklad ukladanie toxického odpadu). Hoci kolektívne násilie sa dnes vo veľkej miere spája s pojmom terorizmus, táto kniha nie je dominantne o ňom a Tilly ho ani nepovažuje za špecifickú formu násilnej interakcie.

Pri pátraní po príčinách kolektívneho násilia si autor kladie otázky, ktoré rozhodne netrápia len sociológov, ale raz za čas aj ktoréhokoľvek diváka večerných správ kdekoľvek na svete: Prečo sa kolektívne násilie koncentruje vo veľkých vlnách, a potom na dlhší čas klesá na nižšiu úroveň? Ako a prečo ľudia, ktorí – aj napriek kategoriálnym rozdielom – dlho pokojne spolunažili, odrazu prechádzajú ku kolektívnemu násiliu? Tilly kritizuje to, že tieto otázky sa bežne vysvetľujú buď prostredníctvom ideí (vlny násilia sú vyvolané kolektívnymi obavami alebo deštruktívnymi ideológiami, a keď sa obavy rozptýlia alebo ideológia stratí svoju príťažlivosť, opadne aj násilie), alebo správania (vo výbuchoch kolektívneho násilia sa sústreďujú členovia spoločenských kategórií, ktoré majú k násiliu sklony a na ktorých nikto nedohliada). Oproti tomu cieľom tejto knihy je dokázať, že celá škála výkyvov správania súvisiacich s kolektívnym násilím je vyvolaná zmenami v sociálnych vzťahoch. Napríklad, kým v nedemokratických režimoch s nízkou schopnosťou vládnuť (napr. Somálsko) sa vyskytuje najviac kolektívneho násilia, v demokratických režimoch s vysokou schopnosťou vládnuť (napr. Nemecko) je ho najmenej. Podľa toho, do akej miery režimy rozširujú množstvo tolerovaného konania alebo, naopak, rôzne druhy súperenia presúvajú do zakázanej sféry, môžu niektoré typy vznášania nárokov vyústiť do násilnej formy.

Násilie vo veľkom meradle nemožno vysvetľovať cez sumu „zlých vlastností“ či „násilníckych sklonov“ jednotlivcov, ktorí sú v ňom zaangażovaní. Myslím si však, že rozhodne netreba rezignovať na uvažovanie o tom, aké individuálne pohnútky alebo predpoklady vedú ľudí k tomu, aby sa na kolektívnom násilí zúčastňovali.

Odpoveď na otázky, ktoré si kladie táto kniha, teda spočíva v tom, že čím väčšia je významnosť a koordinácia kolektívneho násilia, tým častejšie sa

ukazuje prechody od jedného „typu“ kolektívneho násilia k druhému, od násilia k nenásiliu a od individuálne vykonávaného (a motivovaného) konania

Peter Ros, z cyklu *Fotografi*, 2003 – 2007

Histórie rodu ženskými očami

- ▲ Jana Cviková, Jana Juráňová, Lubica Kobová (ed.)
- ▲ **Histórie žien. Aspekty písania a čítania**
- ▲ Aspekt 2007
- ▲ 321 strán
- ▲ 250 Sk

Knižná publikácia *Histórie žien* z vydavateľstva Aspekt je výsledkom rovnomennej interdisciplinárnej konferencie, do ktorej vyústil niekoľkoročný projekt feministického združenia Aspekt. Zborník príspevkov je už šiestym v poradí z radu *Aspekty* a svojím obsahom prispieva k diskusii o „(ne)prítomnosti histórie žien a potrebe zohľadňovať rodovú perspektívu nielen v historických vedách“. Svojím charakterom je to jedna z prvých publikácií v slovenskom kontexte, ktorá sa zaoberá bielymi miestami histórie, ak za ne môžeme považovať málo reflektované, často obchádzané histórie žien.

Hlavné poslanstvo publikácie nadväzuje na ideu Gerdy Lerner, jednej zo zakladateľiek histórie žien ako vedného odboru, s ktorou vo svojom úvode k publikácii súhlasí Jana Cviková „... historické vedy sa nemajú uspokojiť s chápaním prítomnosti žien v dejinách ako menšiny a história žien nemôže zostať doplnkom či príveskom, ale má iniciovať zmenu historickej paradigmy“. Ako ďalej hovorí „... ak má historiografia zohľadniť život oboch polovic ľudstva, je dôležité, aby začala vnímať ženy ako väčšinu, teda reflektovať ich rozmanitosť, podobne ako

nespochybňuje rozmanitosť mužov. Lerner vo svojich úvahách dochádza k predpokladu že „história žien... je hlboko zasahujúcim intelektuálnym hnutím značného dosahu, ktoré sa zameriava na dosiahnutie novej syntézy, čo možno raz dospeje k bodu, keď sa ona sama stane zbytočnou“.

Ako vo svojich príspevkoch spomínajú autorky, mnohé z výskumných projektov, ktoré sa doposiaľ zaoberali problematikou histórií žien, boli vo svojich odborových prvotinami, alebo veľmi dlhý čas zostávali na úrovni individuálneho záujmu o osudy konkrétnych žien (prekladateľiek, spisovateľiek, aktivistiek). Roztrúsené pokusy boli a sú signálmi potreby doplniť chýbajúce súčasti histórie, aby sa stala komplexnou. Ucelenejší systém, ktorý by sa v domácom kultúrnom prostredí orientoval na výskum histórií žien však neexistoval a doposiaľ neexistuje. Ako hovorí skúsenosť Hany Havelkovej z Čiech: „Zjistila jsem tehdy, že současná česká historiografie se touto otázkou nezabývá, a dokonce sama s údivem zjišťuje, že se o ni zajímá někdo v zahraničí.“

Práve aktivity a výskumy uskutočnené v zahraničí sú spúšťacím mechanizmom pre koncepčnejší výskum histórií žien aj v našom prostredí a do veľkej miery aj zdrojom aktuálnych metodologických diskusií o skúmaní histórií žien.

Hoci väčšina uverejnených príspevkov je pôvodných a nadväzuje na bohatý a doposiaľ nespracovaný materiál zo slovenského a čiastočne českého prostredia, do publikácie sa rozhodli editorky zaradiť aj kľúčový preklad textu Joan Wallach Scot o možnosti narábania s kategóriou „rodu“ v skúmaní a popísaní histórií žien. Podľa nej sa v súčasnom najjednoduchšom ustálenom používaní slovo „rod“ stalo synonymom slova „že-

ny“, pričom má slovo „rod“ v takýchto prípadoch naznačovať vedeckú serióznosť diela. Akoby malo zapadať do vedeckej terminológie sociálnych vied a dištancovať sa od politiky feminizmu. „Kým termín ‚história žien‘ proklamuje svoju politiku tvrdením..., že ženy sú právoplatnými historickými subjektmi, termín ‚rod‘ ženy zahrňuje, ale nepomenúva, takže akoby nehrozil žiadnou kritikou.“ Na preklad textu Joan Wallach Scot nadväzuje svojou analýzou rodu ako nástroja historickej analýzy Lubica Kobová, ktorá poodhaľuje pozadie narastajúceho

Svojím charakterom je to jedna z prvých publikácií v slovenskom kontexte, ktorá sa zaoberá bielymi miestami histórie, ak za ne môžeme považovať málo reflektované, často obchádzané histórie žien.

záujmu o histórie žien „Her – story“ sa rozvíjala s veľkou podporou sociálnej histórie, ktorá jej poskytla predovšetkým metodológiu a legitímne ju posunula do interdisciplinárnej spolupráce so sociológiou, demografiou či etnografiou. Sociálna história, spochybňujúca dominantný model politickej histórie, umožnila sústrediť sa na skúmanie takých skupín, ktoré boli zo štúdia politickej histórie vylúčené.“

Publikácia, ale aj celý projekt *Histórie žien* poskytol priestor prebiehajúcim výskumom, ktoré sa v rôznych formách a podobách históriami žien zaoberali. Jedna časť príspevkov reprezentuje biografie žien, ktoré svojimi profesijnými aktivitami ovplyvnili spoločenské dianie na Slovensku a z rôznych dôvodov ich osudy upadli do zabudnutia. Katarína Hradská predstavila tragické paradoxy života židovskej aktivistky Gisely

Fleischmann, vďaka pozornosti a práci Nadeždy Lindovskej vystúpila z tieňa prvá slovenská režisérka Magda Husáková – Lokvencová a k rehabilitácii práce prekladateľky Zory Jesenskej prispel záujem Evy Maliti – Fraňovej. Okrem konkrétnych mien však históriu žien píše aj anonymné príbehy. Práve dejinám každodennosti žien v období socializmu sa venoval projekt *Pamät žien*, ktorý prebiehal paralelne v niekoľkých krajinách bývalého postkomunistického bloku a jeho úlohou bolo hľadať identity žien v období socializmu. Biografie žien

dokresľuje štúdia Karola Hollého, ktorý na základe dobových kritik na premiéru divadelného predstavenia Františka X. Svobodu s názvom *Oľga Rubešová* v roku 1913 vykreslil spoločenské nálady a postoje voči procesu emancipácie. Historička Gabriela Dudeková vo svojom príspevku *Radikálky, alebo konzervatívky?* nabúrava ustálený stereotyp o prakticky neexistujúcom ženskom hnutí na Slovensku a zároveň poskytuje nový pohľad na jeho iné uchopenie a historické spracovanie.

Inovatívna analýza slovenského filmu zo 70. rokov *Ženy, eros, politika*. Emancipačná vlna v slovenskom hranom filme od Evy Filovej je príspevkom k tzv. novým dejinám, ktoré sú v našom kultúrnom priestore stále málo reflektované. K novým dejinám môžeme zaradiť aj štúdiu Pauly Jójárt o postkomunistických identitách lesbických aktivistiek na Slovensku.

Samostatnú časť tvoria historicky stále málo reflektované témy o právnom postavení žien na Slovensku. Štúdiu historičky práva Kataríny Zavackej o politike slovenského štátu voči ženám editorky doplnili dvoma textmi z 30. rokov 20. storočia, ktoré sa venovali právnemu postaveniu žien. Stratégia editoriek dokladá aktuálne príspevky dobovými ilustračnými materiálmi (tlačené médiá, kritiky, úvahy, texty literárnych diel) sa zdá úspešná. Texty sa navzájom dopĺňajú a vytvárajú plastický obraz. Autorky siahli aj k historickým zdrojom (napr. Zborník *Žena* novej doby: kniha pre výchovu demokratickej ženy z roku 1938), ktoré tvoria súčasť histórií žien v našom kultúrnom rámci, avšak po svojej historickej premiére zostali zabudnuté a pre súčasnú generáciu doposiaľ neobjavené.

Andrea Šalingová

Peter Ros, z cyklu *Mestečko, 2005 – 2007*

Hudba z videnia

hľad skladateľská „Biblia“ Harolda C. Schonberga Životy veľkých skladateľů. Rozsahom naozaj úctyhodný kúsok venovaný najlepším z najlepších – pravdupovediac, kľúč k výberu jednotlivých mien mi je doteraz záhadou – je čitateľským zážitkom. Ale tak ako v hudbe, našťastie aj pri čítaní knižiek máme barličky typu páčiť sa/nepáčiť sa, a tak si nimi môžeme kedykoľvek pomôcť.

Keďže, ako už bolo povedané, je to naozaj kniha, ktorou by sme pri správnom namierení a zahnaní sa mohli niekomu spôsobiť azda aj vážnu ujmu na zdraví, prípadne ňou podložiť monitor, zaujal ma názor jedného môjho kamaráta. Knihu dostal k narodeninám koncom marca a zhltoľ ju v priebehu troch týždňov. A to ju čítal len na toalete! Povedal mi, že sa mu naozaj čítala veľmi dobre, hoci on, v reálnom živote tiež hudobný skladateľ, našiel v nej veľa nepresností, ktoré by oku iného, hudobne nevzdelaného čitateľa,

sú venované jednotlivým autorom, sú vždy opatrené i krátkym podnapišom, ktorý dáva „hlavnej postave“ toho-ktorého príbehu akúsi nálepku. Autor a zostavovateľ v jednej osobe sa pri tom snaží držať chronologickej postupnosti, dokonca kde-tu – najmä v spleti romantickej hudby 19. storočia – rieši aj vzájomné prepojenia životných osudov jednotlivých skladateľov. Napr. Johannes Brahms prežil časť života v dome Roberta Schumanna. Kvízové otázky z dejepisu typu: „Mohol Bach stretnúť Mozarta?“, by sa podľa tejto rukoväte dali vyriešiť ľavou zadnou. Autor totiž naozaj hodnoverne tvrdí a v mnohých prípadoch aj konkretizuje, ako to s tými stretnutiami naozaj bolo, čo si myslel napr. taký Schubert o hudbe Glucka, a podobne.

Ako sa na muzikologickú prácu veľkého rozsahu patrí, má aj časti venované charakteristike hudby toho-ktorého nešťastníka. Keďže to nie je encyklopédia, nenájdeme tu

hudobní skladatelia osvietení a už počas svojho života písali svoje pamäti, ktoré sú tiež často citovaným zdrojom v tejto práci.

V zásade sa tiež tento veľmi konštruktívne prepracovaný sprievodca pokúša poodhaliť vzájomné väzby ľudských osudov skladateľov, ale aj ich hudby. Okrem iného sa v nej dozvieme, že: „Berlioz byl prvým z rozhněvaných mladých mužů evropské hudby. Byl bez zábrán, vysoce emocionální, ostrovtipný, živý, temperamentní a byl si velmi dobře vědom svého romantismu.“ Alebo na inom mieste: „Podstatné je to, že Verdi

dieť ako stokrát počut“, je v hudbe celkom, ale celkom naopak. Ani tá najlepšie koncipovaná štúdia o hudbe nám nemôže dať to, čo hudba samotná. Veď preto je hudba hudbou. Vie provokovať, vie byť nežná, infantilná, strojovo presná aj emocionálne bezbrehá. Ale keď si to o nej len prečítame, ťažko si budeme jej kvality vedieť predstaviť také, ako naozaj sú. A oni, čuduj sa svete, sú dokonca pre každého z nás iné!

Ešteže máme aspoň aký-taký jazykový fundament a ten pozná barličky páčiť sa/nepáčiť sa. Tými môžeme veľakrát vylepšiť svoj spo-

Tento veľmi konštruktívne prepracovaný sprievodca sa pokúša poodhaliť vzájomné väzby ľudských osudov skladateľov, ale aj ich hudby.

se tu svým spôsobom, svou cestou, približoval k hudobnému dramatu. Rozdíl mezi jeho a Wagnerovým přístupem, pokud odhlédneme od hudebních aspektů, je, že zatímco Wagnerovy jde o drama, Verdiho opery jsou vyslovená melodramata, jejichž libreta mají mizernou literární kvalitu: jsou to krvákové historky pláště a dýky, černobílé, s minimem charakterizace.“

Myslím, že tu je v konečnom dôsledku každý čitateľ nachytaný na hruškách. Rozumiť predošlým výrokom a nepoznať hudbu vyššie spomínaných pánov je jednoducho nemožné. Ako hovoria niektorí profesionálni instrumentalisti, ktorí prídu, sadnú si, otvoria noty a odohrajú: „Sú skladby, ktoré poznám len z videnia.“ Takto „viditeľne“ sa čitateľ Schonbergovej práce zoznami s naozaj úctyhodným počtom diel a zaujímavých súvislostí.

Lenže. To, čo možno platí v iných situáciách, teda že „lepšie raz vi-

ločenský status hudobno-kritických diletantov a jednoducho sa vyvliecť z akéhokoľvek ďalšieho hodnotenia. Veď no a čo, že Verdi zhudobňoval krváky, ale na Wagnerove opery by dnes šiel len málokto, lebo okrem iného trvajú príliš dlho. Kto by vydržal v divadle viac ako šesť hodín? Jedine šialenec, alebo Wagnerofil, alebo možno niekto, komu sa jeho hudba jednoducho páči.

Keď už sme pri tom, mne sa kniha Harolda C. Schonberga naozaj páčila. Aj keď je viac zaujímavá ako presná, aj keď mnohé románové zápletky zo života reálnych ľudí sú interpretované zrejme značne skreslene, aj keď som mnohé skladby, o ktorých sa v knihe píše, nepoznala ani „z videnia“, tobôž nie „z počutia“. Biografické údaje o živote a diele hudobných skladateľov v rôzne variovovaných podobách sú vlastne veľmi vďačným námetom pre dobré čítanie. Ale vidieť neznamená počuť.

Miroslava Sandtnerová

- ▲ Harold C. Schonberg
- ▲ Životy velkých skladatelů
- ▲ Preklad Ivan Žáček
- ▲ BB art 2006
- ▲ 696 strán
- ▲ 874 Sk

Kniha to chce byť obsažná, príťažlivá, pestrá a aj pomerne hodnoverná. Nie je nudná, čo je pri takom veľkom diele naozaj skvelý výkon autora i prekladateľa.

pravdepodobne unikli. „Sú to fajn rozprávania o živote a diele jednotlivých skladateľov, ale netreba im príliš veriť,“ povedal povznesene. Ach, títo dnešní umelci!

Kniha to chce byť obsažná, príťažlivá, pestrá a aj pomerne hodnoverná. Nie je nudná, čo je pri takom veľkom diele naozaj skvelý výkon autora i prekladateľa. Kapitoly, ktoré

prehľadný súpis diel a dôležitých dátumov. Čo však robí čítanie naozaj príťažlivým, sú odkazy, napr. odkazy na súkromnú korešpondenciu, a tak sa v mnohých prípadoch môžeme dopátrať ku kategóriám ako charakterové črty skladateľa, spôsob komponovania, náhľad na život a mnohé iné bulvárne „pikošky“ (napr. počet mileniak). Našťastie boli niektorí

Pravdepodobne sa každému človeku aspoň raz v živote pritrafí zažiť nevedednú situáciu súvisiacu s hudbou. Môže to byť prekvapujúco pôsobivým zjavom interpreta, ale celkom pokojne to môže byť aj neidentifikovateľným, nezaškatulkovateľným pocitom, že sa nám to jednoducho „páčilo“.

Pre estétov a ľudí schopných uvažovať nielen v kategóriách páčiť sa/nepáčiť sa je hudobný zážitok akejkoľvek povahy priestorom na vyvodenie viac či menej platných právd o tom, aká hudba na nás vplýva takto a aká ináč. Je jasné, že hudba a úvahy o nej sú tu aj pre celkom obyčajných smrteľníkov bez ambícií konštruovať či analyzovať pravdy o našom vnímaní a prežívaní. Hudba, na veľké šťastie pre ľudský rod, je všade. A aj jedinci, ktorí by s jej akceptáciou v našom svete chceli mať problém, sa jej nevyhnú. Zvuky, tóny, frekvenčné záznamy, signály, dokonca matematika a logika, to všetko je hudba.

Do nášho jazyka prešiel v rôznych významových nuansách i pojem harmónia, ktorú každý z nás v živote hľadá, hoci aj hudbe naveky oddaní muzikanti a muzikológovia nám vlastne ani presne nevedia povedať, čo to tá harmónia je. Uchu lahodiaci súzvuč? Ale ktorému uchu, môjmu či tvojmu?

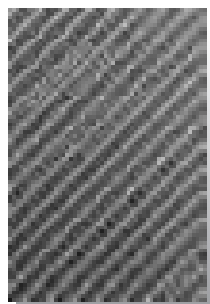
Preč však s fatálnym pohľadom na plodnú a pestrú múzu, s ktorou je spojených toľko zvučných mien a osudov. Pamätám sa na to, keď zomrel Fredy Mercury. Smútili aj tí, ktorí jeho hudbu vôbec nepoznali. Dokumenty a medajlóny o jeho živote boli plné vyjadrení o tom, ako a prečo písal a produkoval práve takú hudbu, akú produkoval, a nie inú. Samozrejme, že to celé bolo vždy doplnené autentickými rozhovormi s „maestrom“.

Osudy, osobnostné črty, ale najmä hudbu „pánov skladateľov“ zo zdanlivo neporovnateľných historických období predkladá i na prvý po-

Peter Ros, z cyklu Fotografi, 2003 – 2007

Susedov nám určuje televízor

- ▲ Joshua Meyrowitz
- ▲ **Všade a nikde**
- ▲ Preklad Jan Jirák, Kateřina Jonášová
- ▲ Karolinum 2006
- ▲ 341 strán
- ▲ 525 Sk

Zo situácie vidno, že ten muž je v ohrození. Neznáma žena mu pribieha na pomoc, svojím revolverom mierí na prenasledovateľa, kryje mužovi chrbát. Predtým sa vidali sporadicky, jeden druhého veľmi nezaujímali, ale spoločná krízová situácia ich núti uvažovať rovnakým smerom. Každý z nich je iný a v bežnom živote by možno na seba nikdy nenatrafili, ale od tejto chvíle sú spojencami. Ukazujú slabosti a silné stránky, obnažujú svoje myšlienkové pochody.

Prečo?

Pre televíznych divákov.

Situácia, taká častá v detektívnych, hororových alebo dobrodružných filmoch, sa oveľa menej vyskytuje v bežnom živote. Ilustruje však významný prvok v ľudskom správaní: potrebu zažívať spoločnú a súčasne špecifickú skúsenosť. A to na oboch stranách televízneho prijímača. Spoločnú skúsenosť zažívajú muž a žena z filmu, a tým dávajú podnet na spoločnú skúsenosť z filmového zážitku všetkým, ktorí film pozerajú.

„Vďaka elektronickým médiám sa stávame dedinskými susedmi, ale v globálnom meradle,“ konštatuje Joshua Meyrowitz v knihe *Všade a nikde*. Vplyv médií na sociálne správanie lu-

ny je určená jednoznačne, ich slová a činy dokresľuje jasná a zrozumiteľná scenéria, ba čo viac, k dejú sa pridáva mimika, ktorá otvára cestu k intímnejšiemu poznaniu. A tak naši hrdinovia strácajú svoje tajomstvá nielen pre vybranú skupinu chápaných čitateľov, ako je tomu pri čítaní knihy, ale pre všetkých, ktorí sa ich konaniu prizerať. Sú jednoznační a scéna, v ktorej sa ocitli, výrazne odkrýva ich súkromie. Navyše sú veľmi blízko k nám a doslova vyžadujú, aby sme sa ponorili do ich najintímnejších myšlienok. A zistili, že my sami máme myšlienky podobné.

Vysielanie je univerzálne. Televízne postavy dávajú svojim vystupovaním podnet na to, aby súkromie strácali aj ich diváci. So svojím zážitkom z filmu sa človek zverí susedovi, a ten mu porozpráva svoj životný príbeh. Padajú bariéry, sociálne skupiny sa o sebe dozvedajú viac než kedykoľvek predtým. A oveľa rýchlejšie. Televízna obrazovka odklína naše poklesky a – ako uvidíme neskôr – pomáha nám ich odkrývať v priaznivom svetle.

Elektronické médiá lákajú na jedno miesto rôzne typy ľudí a rozmazávajú hranice odlišných sociálnych skupín. Je to jednoduché: len čo sa naučíme sledovať a počúvať akýkoľvek televízny program, automaticky vieme sledovať a počúvať všetky televízne programy. Nemusíme všetkému rozumieť, ale cesta prenikania do situácií na televíznej obrazovke je oveľa jednoduchšia ako lúskanie dlhého zoznamu tlačenej symbolov. Kto by nechcel vlastniť televízny prijímač, keď všetko ide tak ľahko?

Ovláda nás publikum. Meyrowitzova kniha odhaľuje okrem potreby spoločnej skúsenosti, straty súkromia alebo univerzálnosti televízneho vysielania množstvo ďalších televíznych fenoménov. Vychádza predovšetkým z angloamerických teórií médií. Autor si pomáha analýzami a skúsenosťami z amerického prostredia, ktoré však – možno s istými obmedzeniami – platia všade na svete.

Každé konanie alebo vystupovanie človeka závisí od publika, ktorému ho prezentuje. Inak bude zážitok z dovolenky rozprávať priateľom a inak naprí-

oslovujú „pán profesor“, začne brať svoju rolu ako primárnu, určujúcu pre život. A tak je učiteľom aj na miestach, kde to okolnosti nevyžadujú.

Vráťme sa však k spomínanému príkladu muža a ženy v krízovej situácii. Aj oni sa správajú tak, ako si žiada publikum, ktorému je scéna určená. Väčšinou ide o obmedzenú rolu, publikum chce jasnú výpoveď. Podľa televíznych zásad, čím je publikum heterogénnejšie, tým bude správanie muža a ženy univerzálnejšie a určite sa nevyhne overeným klišé. (Kto by nepoznal ove-

ke. Sú to predsa univerzálne hodnoty, spoločné pre každého člena publika. Aby aj železničiar mal o čom diskutovať s kvantovým fyzikom. „Cieľom je vyrobiť program, pri ktorom je najnižšie riziko, že ho diváci vypnú – a nie program, ktorý budú aktívne vyhľadávať,“ konštatuje Meyrowitz.

Nie oboznamovať, ale zarábať

Publikum je heterogénne, lebo ho tvoria televíznych programov také chcú mať. Je to totiž základný predpoklad

ochotnejšie platí inzerent za to, aby sa jeho poslanstvo dostalo do éteru. Preto tá snaha zaujať čo najširšie masy. Publicistický televízny program už primárne nemá za úlohu vychovávať a čoraz zriedkavejšie je aj oboznamovanie s faktmi. Stáva sa nástrojom inzerentov, ktorí potrebujú predať svoje produkty. Pôvodnú vzdelávaciu funkciu televízneho vysielania nahrádza ekonomická kategória zisku.

Ako diváci sme sa stali „prodejnými dečkami“ bez presne určenej ceny. Tá totiž závisí od toho, koľko z nás v danom okamihu usadnú pred televíznu obrazovku. To, čo bude pozerat jedinec, určuje univerzálna masa. Ak sa nás na obľúbený program nazbiera málo, už ho nikdy neuvidíme. Jedinec má ako divák televízneho programu hodnotu len vtedy, ak je univerzálny.

Mnoho Američanov má podľa Meyrowitzova pocit, že „už nevedia, kde je ich miesto“; všetci sú vraj všade a nikde. Znášajú osudy všetkých z televíznej obrazovky, ocitajú sa v situáciách, ktoré by sami nikdy nezažili. Doma, aj na druhom konci zeme. Zmizlo jednoznačné miesto a súbor hodnôt, ktoré ho definovali.

Netvárame sa, že sme lepší ako Američania. Aj my si svojich susedov vyberáme prostredníctvom televízneho ovládača.

Lýdia Kokavcová

Elektronické médiá lákajú na jedno miesto rôzne typy ľudí a rozmazávajú hranice odlišných sociálnych skupín. Je to jednoduché: len čo sa naučíme sledovať a počúvať akýkoľvek televízny program, automaticky vieme sledovať a počúvať všetky televízne programy.

rené happyendy?) Základné pravidlo tvorby programovej schémy sa ukrýva v troch písmenách: LOP, tzv. least objectionable programming, a v prenesenom význame znamená „hlavne nikoho neuraziť“. Vývoj elektronických médií priniesol dobu, keď nikoho neuraziť sex, krv alebo násilie na obrazov-

pe dobrý obchod. Divák často vníma televízny program ako produkt a seba ako konzumenta. Reklama je pre neho cenou, ktorú musí platiť za program. Ako však tvrdí Meyrowitz, podstata televízneho trhu je celkom iná. Diváci sú produkt, ktorý sa predáva. Čím viac divákov program priťahuje, tým

Peter Ros, z cyklu *Mestečko*, 2005 – 2007

Divák často vníma televízny program ako produkt a seba ako konzumenta. Reklama je pre neho cenou, ktorú musí platiť za program. Ako však tvrdí Meyrowitz, podstata televízneho trhu je celkom iná. Diváci sú produkt, ktorý sa predáva.

dí je fenomén, ktorý okrem sociológie, psychológie a iných spoločenských vied výrazne zasahuje najmä do ekonómie. Televízny program a publikum sú totiž predovšetkým kategórie ekonomické. Na to však bolo počas existencie elektronických médií potrebných niekoľko vývojových stupňov.

Strata súkromia a intimity. Tak ako tlačiarenský lis významne nabúral právo stredovekej cirkvi kontrolovať informácie o náboženstve, pretože cirkevní pisári postupne strácali svoj význam a Biblia sa stala všeobecne dostupnou, zrušili elektronické médiá prvok intimity a súkromia. A to nielen z hľadiska prvotného významu týchto pojmov, teda že súkromie jedinca sa kedykoľvek môže stať verejným – stačí, aby to chceli médiá. Ide najmä o kategórie ľudského správania, ktoré sa dovtedy považovali za nedostupné. Muž a žena z našej situácie by v písanej podobe pre každého vyzerali inak, vyslovené slová by mali na každého iný účinok a situácia by nadobudla mnoho významov – aj pri tom najvernejšom opise. Systém „kódovania“ pomocou obrazu je však iný: podoba muža a že-

klad rodičom alebo celkom neznámym ľuďom. Niečo zamlčí, niečo prikráši alebo si dokonca vymyslí – podľa toho, ktorú skupinu chce zaujať. A nie je ani problém vyskúšať si niekoľko rolí za sebou a ten istý zážitok vyrozprávať rôznym osobám. Odlišná bude rétorika, gestikulácia, mimika. A nejde len o to, kto v publiku je, ale aj o to, kto tam nie je. Absentujúca skupina je pre prezentovanie človeka významný faktor. Podľa Meyrowitzova prieskumy dokázali, že už v štyroch rokoch deti menia štýl vyjadrovania v závislosti od situácií a od „publika“. A presne to platí aj pre aktérov na televíznych obrazovkách. Takže ak stretáme celebritu, ktorá sa nebude správať podľa našich predstáv z televíznej obrazovky, nie je to nič výnimočné: iba hrá svoju inú rolu.

Hlavne nikoho neuraziť. Nebezpečenstvo (a je to vlastne nebezpečenstvo?) je jediné. Čím viac naše „ja“ hráme, tým viac sa ním stávame. Meyrowitzovým argumentom je prednáška čerstvého absolventa vysokej školy. Má trému, obavy, ako to dopadne. Po niekoľkých odprednášaných hodinách a vzhľadom na to, že ho všetci

Aféry a afekty

- ▲ Evelyne Polt-Heinzl, Gisela Steinlechner
- ▲ Arthur Schnitzler. *Affären und Affekte*
- ▲ Christian Brandstätter Verlag a Österreichisches Theatermuseum 2007
- ▲ 160 strán
- ▲ 29,90 Euro

overené a často klišéovité interpretácie známych textov. Dnešné čítanie objavuje v notoricky známych textoch dosiaľ nespracované alebo odlišne vnímané témy a súvislosti.

Kolotoč je pravdepodobne Schnitzlerovým najúspešnejším dielom, dodnes inšpiruje divadelníkov aj filmárov na celom svete k rozličným adaptáciám – k tým najznámejším patria David Hare (Blue Room), Mark Ravenhill a ďalší (Sleeping Around), Werner Schwab (Vzrušujúci Kolotoč podľa vzrušujúceho pána Arthura Schnitzlera). Hra sa skladá z desiatich jednoaktoviek, v ktorých vystupuje desať postáv od najnižšej spoločenskej priečky (Prostitútky) až po tú najvyššiu (Gróf). Jedna postava z jednoaktovky prechádza do ďalšej a vždy sa objaví aj jedna nová. Posledná nová postava je vlastne prvou na začiatku hry a tým sa kruh uzatvára. Pornografické schémy jednotlivých jednoaktoviek (účelové sexuálne stretnutie) nadobúdajú hlbší zmysel a umelecký rozmer až zviditeľnením mechanickosti, predurčenosti štruktúry mužsko-ženskej komunikácie a odstupom, ktorý tak v divákovi vzniká.

Autentické exponáty, výstrižky a útržky textov a obrázkov v modernom a nápaditom dizajne prezentujú dvojitú morálku aj prostredníctvom iného aspektu žiarlivosti a nevery, než o akom sa hovorí v súvislosti s kultúrou chambre séparée, hodinových hotelov či účelovo prenajímaných bytov – hrozbu nákazy pohlavnými chorobami. Pre vtedajších ľudí bol nočnou morou syfilis. Liečba bola veľmi komplikovaná a nebezpečná (používal sa arzén aj ortuť). Schnitzler raz v zápase o priazeň istej mladej dámy vyhral nad svojím priateľom Richardom Tausenauom, no nakoniec sa rozhodol prenechať mu ju, lebo sa dozvedel, že jej predchádzajúci milenec má pravdepodobne syfilis. Tausenau bol známy „elegantný syfilitik“, a tak mu podľa Schnitzlera „našťastie v nešťastí nehrozilo už na týchto chodníčkoch nijaké nebezpečenstvo“. „Posúvanie“ mileniek priateľom bolo bežnou súčasťou Schnitzlerovho života, no zažil aj mučivý čas, keď sa do jednej takej „posunutej“ dievčiny vášnivo zalúbil. „Našťastie“ sa zo svojej traumy dokázal vypísať a v už spomínanej Rozprávke hlavná postava mentoruje aj za autora: „Kto nám dal právo považovať za bezprávnu každú ženu, ktorá sa odvážila žiť predtým, než sme sa objavili?“ Dvojitá morálka sa objavuje aj v scénografickom riešení pavilónu venovanom Kolotoču – zamatové bordové pohovky lákajú na posedenie a ponorenie sa do dekadentných klišé, no v sklenených operadlách aj na vankúšoch nájdeme obrázky syfilitických pacientov, odkazy na zneužívanie slúžok...

Slečna Elza sa odohráva v luxusnom horskom hoteli v San Marino di Castrozza. Je to príbeh židovského dievčata („nie je to na mne vidieť“) z rodiny hazardného hráča, ktorá silou-mocou udržuje zdanie solídnosti. Rodičia na diaľku nútia svoju dcéru, letujúcu v spoločnosti príbuzných, „vypožičať“ si peniaze od iného hotelového hosta, „rodinného priateľa“, ktorý ju najprv prenasleduje chlípnyimi pohľadmi a po prednesení prosby aj návrhmi. Psychický tlak, do ktorého sa panenská Elza dostane, ju donúti ku škandálnemu striptízu v hotelovom salóne a následne aj k samovražde. V časti venovanej Slečne Elze tvorcovia výstavy zdôrazňujú črty novej ženy, športovkyne a tanečnice (aj sebavedomej striptérky) so záľubou, mimochodom zástupnou, vo vysokohorskej turistike. Jej priestorom je teda hala horského hotela.

V najmä akusticky koncipovanej sále venovanej Poručíkovi Gustovi, kde dominujú vojenské skrinky a čižmy, vystupujú do popredia témy uniformity chlapčenskej výchovy, ale aj téma hypnózy. Vnútorňý monológ nepríliš vzdelaného a úspešného mladého muža zachytáva prázdnotu a nezmyselnosť

života rakúskych dôstojníkov a útočí na pojem vojenskej cti a inštanciu súboja. Gusto strávi celú noc úvahami nad samovraždou len preto, že starší pekársky majster otcovským a v podstate diskretným spôsobom skrotil jeho povýšenecké správanie. Dostáva sa do akéhosi hypnotického stavu, v ktorom vychádzajú na povrch mnohé traumy spojené s vojenským životom. (Za túto novelu Schnitzlera zbavili dôstojníckej hodnosti.) V súlade s dobovou módou podobne ako Freud aj Schnitzler experimentoval s hypnózou. Na výstave nechýbajú doklady o tom, ako bezstarostne na tieto účely využíval slúžky.

ciu Schnitzlerovej hry Profesor Bernhardi. Bratislavská Divadelná komisia však na poslednú chvíľu všetky plánované predstavenia zrušila. Išlo totiž o hostovanie berlínskeho naštudovania – a Bernhardi sa vo Viedni nesmel hrať. „Samozrejme to ide „zhora“, zapísal si vtedy do denníka Arthur Schnitzler. „Nitky medzi Bratislavou a Viedňou. Úskočnosť, klamstvo, zbabelosť. Aká je moja hra pravdivá, aká je dobrá!... O Bernhardiho afére. Noviny – liberálne, samozrejme mlčia. Antisemitské jasajú. V Reichspost to nazvali: S. odhľadli z Bratislavy.“ Schnitzler krivdila domácim liberálom, tí sa ho v Pressbur-

V prvej polovici deväťdesiatych rokov sa k Schnitzlerovi viackrát vrátil režisér Vladimír Strnisko a roku 1993 vytvoril aj vynikajúcu televíznu inscenáciu práve Profesora Bernhardiho. Politické poslanstvo hry – kritiku metód vedenia politického boja v parlamentnej demokracii – však vtedy slovenská spoločnosť sotva vedela vychutnať.

Schnitzlera na Slovensku spoznáваме postupne, na konci sedemdesiatych rokov vyšli jeho poviedky pod názvom Smrť starého mládencu, pred dvoma rokmi do knižnej edície SME vybrali Snovú novelu, podľa ktorej nakrútil Stanley Kubrick svoj slávny posledný film Oči doširoka zatvorené s Nicol Kidman a Tomom Cruisom. V rozhlasu, televízii aj v divadle sa hrali jeho hry a dramatičtiev jeho poviedok, viackrát aj spomínaný Kolotoč.

Má nám dnes Schnitzler ešte čo povedať? Skúsme v hotelovej časti vystavy vojsť do otáčavých dverí s obrazkami pripevnenými na ich sklenených výplniach. Pred nami sa začnú vyzliekať pekné slečny zo starých pornofilmov. Pôjdeme ďalej?

Anna Grusková

Výstava Arthur Schnitzler. *Aféry a afekty* vznikla v spolupráci rakúskeho Divadelného múzea a Spoločnosti Arthura Schnitzlera. V Bratislave je prístupná od 4. mája do 17. júna 2007 v Dvorane MK SR, Nám. SNP 33, od 10. do 18. hod., denne okrem pondelka.

Výstava aj katalóg (zámerne viac tematická čítanka než dvojrozmerné zrkadlo výstavy) má podľa slov zostavovateľiek – kurátoriek ambíciu ísť za overené a často klišéovité interpretácie známych textov.

Bezstarostnosť, zábavnosť, vizuálna atraktivnosť... Presne taká je schnitzlerovská výstava, pokiaľ sa jej neprizrieme bližšie. Napríklad aj dobovej karikatúre z humoristického časopisu Kikeriki z 11. mája 1913: „Schnitzlerovho Profesora Bernhardiho v Bratislave zakázali.“ Aké bolo pozadie celej udalosti?

Zvláštny vlak a dva parníky boli pripravené pre Viedeňčanov, ktorí sa 1. mája 1913 chceli vydať do vtedajšieho Pressburgu, aby si tam pozreli inscená-

ger Zeitung dôrazne zastávali a tvrdili, že Divadelná komisia urobila krátkozraké, úzkoprsé a reakčné rozhodnutie. Zodpovední „kulturtrégri“ sa však vo Westungarischer Grenzboten 30. 4. 1913 vyjadrili, že „naše mesto nie je pôdou na prejavy podobného druhu, ktoré by boli dobré iba na to, aby vyvolávali nespokojnosť“. Táto „senzačná“ a „tendenčná“ hra v meste mohla hostovať až o osemnásť rokov neskôr, samozrejme po viedenskej premiére.

Schnitzlerovho „Profesora Bernhardiho v Bratislave zakázali“. Kikeriki, 11. 5. 1913

Dve tváre filozofovania

a pre čitateľa, ak sa rozhodnú svoje texty prezentovať verejne. Ak filozofuje (napríklad Freud, nepovažuje sa za filozofa: v popredí jeho motívov je terapia ako také, a (napríklad) Rogers nevošiel do dejín filozofie, ale do dejín psychoterapie ako explicitnej, relatívne izolovanej disciplíny. Pravda sa stáva nástrojom premeny človeka, človek ako individuum je to, O ČO IDE.

Podvojný je veľmi labilný. Možno predstaviť príklad. Hamleta je možné čítať, ak chceme, ako detektívny príbeh. Čitateľa zaujíma napätosť príbehu, a Hamletov príbeh je, ak chceme zábavný. Nie je v ňom nič filozofické. Alebo sa príbeh číta ako zaujímavá kauzistika, ktorá ilustruje pravdivosť hypotézy o Oidipovom komplexe. Čitateľ je chladný, nezaujatý teoretik. A napokon čitateľa príbeh osobne osloví: napríklad identifikuje sa s Hamletom, spoznáva seba a ak má záujem, použije jeho psychoterapeutické poučenie na premenu svojich postojov. Tri čítania Hamleta sú vzájomne odlišné, dokonca možno pripustiť, že ťažko porovnateľné, zábavačské, vedecké a terapeutické.

Zároveň cítim, že radikálna psychologizácia je neúnosná. Keď hovoríme o Pytagorovej vete, cítime, že má (akýsi) závažný obsah: že Pytagorova veta KDESI je, bez závislosti od ľudí, keby ľudstvo vymrelo, Patagorova veta by kdesi bola ako večne platná.

ČO zaisťuje jej platnosť? KDE sídli, čo je jej nosičom? Odpovedáme: duch. Nie je hmotná, nie je duševná, je duchovná.

Podstavujeme si, že aj Hamlet je duchovný. Nesídlí v materiálnej schránke, v ľudskej duši, je kdesi: vo svete ducha.

Naše duše komunikujú s duchovnosťou. Napríklad jazyk nie je ani mój, ani tvój, je duchovný útvar. Pravda akosi súvisí s komunikáciou duševnosti a duchovnosti.

Ľudské myslenie sa trápi s vystihnutím a s vyjadrením tohto naozaj základného problému všetkými mysliteľnými spôsobmi.

Ak vznikne pocit nedostačivosti, hľadá sa záchrana. Filozofi ako ľudia všeobecne robia, čo môžu. Napríklad robí sa pokus hľadať pravdu nie vedecky alebo filozoficky, ale poeticky.

Vo filozofovaní sa prezentuje ešte jedna podvojný, ktorá je zákerná, a zdá sa, že filozofujúci robí základnú starosť: je to podvojný duchovnosti a duševnosti.

Vo filozofovaní sa prezentuje ešte jedna podvojný, ktorá je zákerná, a zdá sa, že filozofujúci robí základnú starosť: je to podvojný duchovnosti a duševnosti. Duševné je osobné, individualizované, a jeho spoznávaním sa oficiálne zaoberá psychológia. Duchovné je mimosoobné, transindividuálne, a mysliači ľudia nemajú jednotný náhľad o tom, kde je.

Keď prečítam Hamleta, stane sa mojím duševným stavom. Ja ho chápem, ja si ho ukladám do pamäti, ja o ňom rozprávam. Azda ho chápem nie ako ty, lebo ty máš svoj duševný stav. Teda: nejstuje Hamlet AKO TAKÝ, je LEN mój, tvój Hamlet. V komunikácii sa utrasie akýsi interindividuálny Hamlet, ale je len fikciou. Shakespeare Hamlet bol Shakespeare, nebol závažným vzorom: bol ekvivalentný s mojím, s tvojím: a (ak chceme byť veľmi exaktní), ako píšeme o Hamletovi, nevieme PRESNE, o ktorom píšeme: môžeme len empiricky konštatovať (akúsi) podobnosť.

Básnikova sloboda slova umožní jazykové konštrukcie, ktoré akoby pravdu zastihli intímnejšie ako exaktná, disciplinovaná reč rozumu. Možno mať dojem, že Rilke našiel a vyjadril viac pravdy ako Husserl. Preto filozofujúci sa často utiekajú k blízkosti poézie, ba napodobňujú poéziu: ako napríklad občas robieval Nietzsche, ako trochu ťažkopádne robieval Heidegger. Iný smer pokusov je približovanie sa teológii. Boh ako ručiteľ môže vyvolať dojem spoľahlivosti. A napokon: Boh je uspokojujivý materiál ducha. Ak sa hmote pripíšu božské atribúty, ako urobil Marx, ručiteľom sa stáva božská hmota, a zachová sa zovňajšok rozumnosti. Leninova hmota ako objektívna realita je, možno si všimnúť, teologická konštrukcia. Nevysvetľuje, čo znamená objektívny, čo znamená realita.

Prvé dve knihy, nad ktorými sa filozofuje, sú z hľadiska profesie filozofické, ale zreteľne z nich vyplýva podvojný filozofických úloh. Záchrana sa hľadá v línii myslenia, ako píše Pieper,

▲ Josef Pieper
▲ **Co znamená filozofovat?**
▲ Preklad Jan Frei
▲ Karmelitánské nakladatelství 2007
▲ 94 strán
▲ 231 Sk

▲ Georg Scherer
▲ **Základní fenomény lidského bytí očima filozofie**
▲ Preklad Jiří Klouda
▲ Karmelitánské nakladatelství 2007
▲ 167 strán
▲ 386 Sk

▲ Jan Poněšický
▲ **Člověk a jeho postavení ve světě**
▲ Triton 2006
▲ 266 strán
▲ 449 Sk

Filozofovanie a jeho produkt, filozofia, majú odepamäti dve úlohy. Občas splyvajú a čitateľ ani autor si neuvedomia ich odlišnosť, občas radikálnu, inokedy sa prezentujú ako vzájomne odlišné, ich súvislosť sa môže dokonca tak strácať, že uniká pozornosti, a to ako autora, tak čitateľa.

Prvá úloha je hľadanie (a nachádzanie) pravdy, teda niečoho objektívneho. Napríklad Kant, keď vykladá antinómie čistého rozumu, má na zreteli pravdivosť svojho výkladu. Jeho objav nezávisí od individuálneho postoja, platí všeobecne.

Ale je veľa filozofujúcich, ktorí sa starajú o človeka, ktorý (ako autor alebo ako prijímateľ filozofovania) mení seba za pomoci objavenej pravdy. Pravda je liečebným prostriedkom buď vo veľmi všeobecnom zmysle, alebo aj veľmi špeciálne. Ak filozofujú Marcus Aurelius, Pascal, Kierkegaard, filozofujú PRE SEBA, pre svoj osobný úžitok,

Peter Ros, z cyklu Mestečko, 2005 – 2007

Instantný román o generácii

Z románu Viliama Klimáčka *Námestie kozmonautov* (Generácia IO) nápadne preráža predovšetkým ambícia – ba priam vôľa – autora napísať generačnú výpoveď. Z tejto platformy sa v širšom, spoločenskom kontexte konfrontuje so slovenskými historickými traumami (s komunistickou minulosťou, miestami sa dotkne i problému slovenského štátu). Zároveň sa vyslovuje aj k javom „horúcej“ súčasnosti, pričom by rád prekročil slovenské rámce smerom k stredoeurópskym. Útržky dejín a aktuálnej reality sa v hyperbolizovanej podobe výrazne podieľali na bizarno-recesistickej atmosfére predchádzajúcich Klimáčkových próz, no tentoraz sa stávajú dominujúcimi momentmi textu a určujú jeho plán postáv a prostredia.

▲ Viliam Klimáček
▲ *Námestie kozmonautov*
▲ L. C. A. 2007
▲ 248 strán
▲ 299 Sk

Klimáček dotuje svoj zámer byť spoločensky relevantnou a generačnou výpoveďou skúsenostným svetom a životným obzorom dnešných štyridsiatikov. Vytvára pre nich koncept „generácie IO“, ktorej príslušníci vyrástli v komunizme, aby svoj produktívny život bezradne prežili v zúrivom konzumnom kapitalizme. Prostredníctvom postavy primátora Nežera autor dáva výrazne najavo, že prežiť v oboch systémoch bez úhony a prosperujúco je príznakom morálneho defektu. Protagonistami románového príbehu, stelesňujúcimi uvedený model generácie, sú dvaja kamaráti Maroš a Igor – obaja (ako inak, vzhľadom na prevládajúci trend súčasnej literatúry) outsideri. Popri tom, že sú postihovaní typickými telesnými, psychickými a sociologickými symptómami vlastného veku („únavu materiálu“, ako sa to v románe v rozličných kontextoch viackrát spomenie), ich autor pomerne mechanicky vybavuje ozvlášťujúcimi atribútmi. Maroš má pokútny zdroj obživy, otec – šíaleného vynálezcu a Igor zase Tatraplán, nadváhu a traumatický vzťah s otcom, ktorý má symbolizovať vzťah predstaviteľov „generácie IO“ k predchádzajúcej generácii všeobecne – od

rebelantských gest, nepochopenia až po lahostajnosť. V niektorých momentoch by mohol svet týchto postáv pripomenúť protagonistov próz Máriusa Kopcsaya, no v porovnaní s nimi im chýba presvedčivá uzemnenosť v konkrétnych zážitkoch. Ich príbehy sú naskicované a pôsobia stereotypne až sentimentálne. Platí to o Marošovej frustrácii zo straty zamestnania a z rodinného života a najmä o Igorovom návrate do rodného mesta kvôli stretnutiu so starou láskou.

Zvolená generačná optika spôsobuje, že pohľad na minulosť nadobúda v románe niekoľko podôb. Šťasti sa tu stretávame s láskavou nostalgiou, ktorá sprevádza predovšetkým artefakty a fenomény spojené s obdobím detstva a dospelovania tejto generácie.

Zvolená generačná optika spôsobuje, že pohľad na minulosť nadobúda v románe niekoľko podôb. Šťasti sa tu stretávame s láskavou nostalgiou, ktorá sprevádza predovšetkým artefakty a fenomény spojené s obdobím detstva a dospelovania tejto generácie. V románe ich zastupujú Tatraplán, bicykel ZIF, prvé komiksy objavujúce sa v socializme, „večery experimentálnej hudby s diapozitívmi“, malé obchodíky so svojím typickým predkonzumným sortimentom, albumy Deep Purple a napokon aj písmeňá azbuky. Kniha by mal tento aspekt dodať akýsi retro-nádych, no pôsobí skôr ako predvzdanie katalógu generačného či dobového životného štýlu.

Ani spomínaná nostalgia však neprekrýva vedomie absurdity daného obdobia, ktoré v texte nachádza vyjadrenie v omnoho apriórnejšej podobe. Práve v tomto bode sa výrazne uplatňuje výrazne metaforická koncipovanosť prostredia, v ktorom sa dej románu odohráva. Hoci by sa mestečko Veľké Roje, v ktorom sa dej Klimáčkovho románu odohráva, mohlo na základe konkrétnych reálií, ako sú dialekt, ráz krajiny a podobne, presne geograficky situovať, ostáva veľmi prvoplánovým podobnosťou slovenskej, resp. stredoeurópskej prispôsobivosti dejinám, a teda „bezdejinnosti“.

Jeho jednotlivé lokality sú v prvom rade nadsadenými, absurdnými, až grotesknými citátmi z dejín, plochou ilustráciou ich obskurnosti a dokladom postoja komunity k nim – nech je to evanjelický kostol premenený na Gagarinovo centrum využívané mladou generáciou na technoparty, Kalvária prerobená na „Cestu ku hviezdám“ a po osemdesiatom deviatom znova prerábaná do pôvodnej podoby, tajomná vojenská základňa v lese alebo židovský cintorín vyskytujúci sa v jednej z epizód. Ako pripomienka súčasnosti tu pôsobí autorom už trochu obohnaný

Hoštáka je takisto iba prvoplánovým symbolom okresných bôžikov minulej doby. Uvedenému určeniu sa vymykajú postavy, ktoré autor predvádza ako excentrické ozvláštnenie svojho príbehu – vynálezca Šani, bezdomovec Pisko, či nemý horár Kupka.

Práve oni sú pripomienkou toho, čo by sme mohli, po dvoch desaťročiach pôsobenia Viliama Klimáčka v slovenskej literatúre a dráme, nazvať „klimáčkovskou poetikou“. Hoci sa v románe nachádza v tmenejšej polohe, výrazne sa prejavuje na „magických“ motívoch rozprávania, ktoré sú miestami neinvenčne odvodené z autorových predchádzajúcich textov. Záhľadná jedovatá rieka v podzemnom meste bezdomovcov s vôňou vanilky pripomenie električkový tunel s vôňou karamelu z knihy Naďa má čas, znovuzžívajúci vták zase niektoré momenty z Panica v podzemí, rovnako sa v duchu predchádzajúcich autorových prác nesie zemetrasenie, konečné katastrofické vyústenie udalostí, aj jeho kritický postoj ku konzumnej spoločnosti.

Popri nostalgicko-absurdnom naložení pôsobí v tejto generačnej rekapitulácii ešte jeden aspekt. Klimáček (aj svoju vlastnú) minulosť exotizuje, zdôrazňuje jej inakosť a bizarnosť. Jeho správa o generácii bude teda určená predovšetkým pre nezainteresovaných, pre tých, čo na ňu hľadajú z odstupu. Tento dojem je posilnený aj obširnými publicisticko-esejistickými komentármi rozprávača, jeho niekedy až nepríjemne „znaleckými“ bodrými poznámkami k dejom a jazykom typu: „bola to nechutne cool kombinácia“. Aj to sú dôvody, prečo román pôsobí povrchno a jeho príbehová línia nekompletno.

Klimáčekov zámer, parafrázujúc jeho vlastné slová, „uspokojivo transformovať skutočnosť“, nevyzerá ako spontánný tvorivý výkon, ale ako povinná jazda, nech už sú jej motivácie akékoľvek – vyplniť zadanie „doby“, napísať spoločenský román a teda naplniť vákuum v súčasnej kultúre, ktoré sa zviditeľňuje najmä pri pohľade na susedné literatúry a kinematografie (alebo, keď chceme byť mimoriadne zlomyseľní, vyplniť zadanie literárneho súbehu). Jeho písanie predvzdaňuje jednu generáciu v kocke sa skončilo pri instantnom románe o generácii.

Ivana Taranenková

„Európsky sociálny fond pomáha rozvíjať zamestnanosť podporovaním zamestnateľnosti, obchodného ducha, rovnakých príležitostí a investovaním do ľudských zdrojov.“

Fakulta matematiky, fyziky a informatiky, Univerzita Komenského v rámci projektu Európskeho sociálneho fondu pripravila pre svojich doktorandov všetkých odborov sériu kurzov, slúžiacich na zlepšenie ich IT zručností a tým lepšieho uplatnenia na trhu práce. Na základe úspešného absolvovania kurzov doktorandi navyše získajú príspevok na zakúpenie vlastného notebooku.

David Hockney: Slová a obrazy. Štyri grafické cykly z rokov 1961 – 1977. 21. marec 2007 – 27. máj 2007.

100 talianskych kresieb 17. storočia. Zbierka Antonína Martina Lublinského vo Vedeckej knižnici v Olomouci. 6. apríl 2007 – 24. jún 2007.

Milan Bočay: Delfín v lese & Chvála paradoxu. 17. apríl 2007 – 1. júl 2007.

Alojz Stróbl (1856 – 1926). SNG Zvolen – zámok, Nám. SNP 1, Zvolen. 27. apríl 2007 – 26. august 2007.

Slovenská národná galéria
Esterházyho palác, Námestie L. Štúra 4
Bratislava
www.sng.sk

A2 KULTURNÍ TÝDENÍK, MAGYAR LETTRE INTERNATIONALE, REVUE K&S A TYGODNIK POWSZECHNY ORGANIZUJĄ MEDZINÁRODNÚ ESEJISTICKÚ SÚŤAŽ NA TÉMU:

Stredoeurópske mesto

Podtémy: mesto ako svedok našej histórie i meniacej sa prítomnosti, nový urbanizmus, nová architektúra, predmestia, panelákové sídliská, priemyselné zóny, noví bohatí – noví chudobní, ghettá, squatty, verejný priestor a jeho správa, graffiti, doprava, nový životný štýl a pod.

Prvá cena: 1000 Euro

Do súťaže môžu byť zaslané eseje napísané v slovenčine, češtine, maďarčine, poľštine alebo angličtine.

Rozsah minimálne 9 000, maximálne 14 000 znakov s medzerami (cca 6 – 8 normostrán).

Uzávierka súťaže: 27. júl 2007

Podrobnejšie informácie o súťaži: www.knihyaspolocnost.sk

Súťaž podporil Medzinárodný višegrádsky fond

A2 kulturní týdeník

magyar
Lettre

knihy
a spoločnosť
K&S

TYGODNIK POWSZECHNY

